

FEHÉR ÁGOTA

ALKOTÁS – TEHETSÉG – KIBONTAKOZÁS¹

Mindazok, akik gyermekeket nevelnek, azt a különleges rezdülését is érzik és követik a világnak, amelyet mások talán csak gyermekkorukban hordoztak magukban, ám a felnövekedésük során eltávolodhattak ettől a szemlélettől. Pedig a gyermekek rácsodálkozása olyan felfedezésekhez segítheti őket, amelyek közelebb hozzák akár a kis értékek észrevételének fontosságát, örömét, megbecsülését, akár az azokból formálható további értékek kibontakoztatását. A gyermekeknek nagy szükségük van olyan nevelőkre, akik valóban értik és megértik az ő világukat, s a szüleiken túl is gondoskodással és értékes iránymutatással kísérik őket.

Kodály Zoltán már a 20. század elején közelről ismerte a gyermeki lelkületet: „Senki se túlságosan nagy arra, hogy kicsinyeknek írjon, sőt, igyekeznie kell, hogy elég nagy legyen rá” (Kodály, 1929). A gyermeki látásmódhoz közelebb érkezhünk, ha akár a zene által, akár annak világán túl alkotunk, s mindez lelki töltekezést, belső békét is nyújt az alkotó számára. Az inspiráció megélése, a kreatív kibontakozás kifejezése bármely csatornán további lelkesítő erőforrásokhoz segíthet, s olyan készségeket is megtapasztalhatóvá tehet, amelyek az egyén bármely életkorában teljesebbé tehetik a gyermekek nevelését, valamint akár szerényebb, szűkebb keretek között is észrevehetővé tehetik az új megoldásokat.

Jelen tanulmányban a kreatív kibontakozás háttérben meghatározó, ahhoz segítséget nyújtó lelki élményeket tekintjük át annak reményében, hogy ezek támogatását is tudatosabbá tehetjük. Ezt követően a rajzok, valamint a bábok eszköztárára mentén mutatunk lehetőséget a gyermeki alkotások és kibontakozások támogatására, egyúttal a gyermeki játékosság megerősítésére.

ALKOTÁS ÉS KREATIVITÁS

A latin *creo* (*creare, creave, creatus*) igének többféle jelentése van: létrehoz, csinál, teremt, alkot; *creator* a teremtő, alkotó, szülő(anya), alapító, a *creatura* pedig a teremtmény. A magyar „kreál” kifejezés az eredeti értelemhez képest más színezetet kapott, átvedd a hangsúly az alkot, készít, létrehoz, összerak stb. jelentésekre. Mindezzel összefüggésben is kiemelendő a kreativitás vonatkozásában az egyén belső megszólítódása, hiszen ha egy küldetésében kihívást érez, úgy az egyfajta húzóerőként fogja megtartani a figyelmet, lelki erőforrásokat nyújt a kitartáshoz, új összefüggések észrevételét és a legjobb megoldás megtalálását segíti. Így járul hozzá a kreativitás a képességek kibontakoztatásához, s válhat a tehetséggondozásnak is értékes részévé (Szabó, 2019).

Erika Landau a kreativitás fogalomkörében a gondolati pillérek összefüggését állítja középpontba: „az a képesség, hogy korábban elszigetelt tapasztalatok között kapcsolatokat találjunk, amelyek új gondolkodási sémák formájában, új tapasztalatokként, új elképzelésekként vagy produktumként jelennek meg” (Landau, 1974, 19).

Gyarmathy Éva szerint a kreativitás „azt a nehezen megragadható eseményt jelenti, amikor az elmében az addigiaktól eltérően rendeződnek az elemek, és valami új, eredeti jön létre, és azt a viselkedést, amely során a személy ellenáll a megszokottnak, elviseli, sőt keresi a kétértelműt, a bizonytalanságot, a rendezetlenséget, amelyből új rend alakulhat ki (Gyarmathy, 2007, 73).

Mindezzel összhangban a kreatív személyiség a következőkben mutatkozhat meg többek között (Fodor, 2007):

- szenitivitás, általános problémaérzékenység: az egyén könnyen meglátja, hamar észreveszi a legkülönbözőbb, gyakran rejtett, nem evidens és esetenként nem egyértelmű problémákat;
- a fluencia (folyékonyság) a gondolatok sokaságára, az ötletek generálásának és az asszociáció-kötések könnyedségére, az eszmék folyamatos és könnyed produkciójára vonatkozik;
- a flexibilitás (rugalmasság) lehetővé teszi, hogy egy probléma megoldásában az egyén változatos, új megközelítési módokat alkalmazzon és nagyon is különböző gondolatokat vagy ötleteket tudjon kitalálni;
- az originalitás (eredetiség) a kreatív gondolkodás központi sajátossága, amely arra vonatkozik, hogy az egyén új, szokatlan, ritka innovatív ötletek révén, mások megoldásaitól eltérő és meglepő válaszokat tud adni a problémákra;
- a szintetizálás segítségével egyre átfogóbb rendszerekbe, fokozatosan nagyobbodó, s mind teljesebb és egységesebb körökbe vagy hálózatokba lehet rendezni a gondolatokat;
- az elaboráció (kidolgozottság) a részletek kitöltésében játszik szerepet, amennyiben adott információk alapján egész struktúrákat, illetve tervezeteket lehet felépíteni;
- az analízis, segítségével szétbonthatóak a különböző struktúrák, új egység létrehozásának céljából;
- az újradefiniálás az egyes tárgyaknak a szokásos módozatoktól eltérő, olykor a hagyományosnak ellentmondó felfogása, egyedi magyarázata vagy új célokból történő felhasználása;
- a komplexitás annak képességére vonatkozik, hogy adott időben sok, illetve sokféle, de egymással összefüggő gondolat születhet meg;
- az értékelés által könnyen meg lehet állapítani az új gondolatok vagy ötletek értékét.

Összességében „okkal mondhatjuk, hogy tulajdonképpen mindazt, amit az emberiség történelmi fejlődése során megcsinált vagy létrehozott, az a kreativitás eredménye. Ennek alapján pedagógiai szemszögből azt állapíthatjuk meg, hogy a krea-

¹ A kutatást a Károli Gáspár Református Egyetem Pedagógiai Karának *Hitéleti képzések és a tehetséggondozás fejlesztése* című pályázata támogatja.

tivítás alapvető humanértéket képvisel, s éppen ezért kialakítása és fejlesztése elsőrendű nevelési-oktatási célkitűzést képez” (Fodor, 2007).

Csikszentmihályi Mihály, a kreativitás- és tehetségkutatás egyik legelismertebb szaktekintélye szerint „kreativitás minden olyan tett, ötlet vagy termék, amely egy létező tartományt vagy megváltoztat, vagy új tartománnyá alakít át” (Csikszentmihályi, 2008, 38). Része a géniuszok legfontosabb képességének, az „új világ” teremtesnek, vagyis hogy sajátos, egyéni, csak rájuk jellemző műveket alkotnak, és ezáltal új utakat képesek nyitni a többi ember számára” (Czeizel, 2003, 398). Alapvetően nagy értéket jelent, ha a gyermekek nevelői számára sikerül minél magasabb szinten kibontakoztatni ezt a készségterületet.

ALKOTÁS ÉS KREATIVITÁS – A KIBONTAKOZÁS ESZKÖZEI

A kreativitás leginkább felismerhető tényezője az eredetiség, vagyis a hagyományostól, a konvenciótól való eltávolodás. Lényege, hogy olyan új megoldásokat talál a személy, amelyek a helyzethez hatékonyan és adekvát módon kapcsolódnak.

5. osztályos általános iskolások körében végzett vizsgálatunk során a gyermekek kérdőíves formában oszthatták meg többek között a képességek kibontakoztatásához, a kreatív megmutatkozáshoz kapcsolódó tapasztalataikat. A diákokat ezt követően szabadrajzra kértük gépi program segítségével. A Tóth-féle Kreativitást Becslő Skálának az Eredetiségre vonatkozó állításaiban legkiemelkedőbb válaszokat nyújtó gyermekek rajzain a következő szempontok mentén volt meg-
ragadható újító alkotókészségük:

- a rendelkezésre álló teret teljesen kitöltik;
- gazdag színhasználat jellemzi az alkotásokat;
- meghatározott téma köré építették a képet, a témaválasztás több esetben szokatlan;
- törekedtek a perspektivikus ábrázolásra;
- a témák kivitelezésében volt humor, érzelem.

Néhány példa az alkotásokból:

A jobb széli rajz címe: Sportcsarnok felülnézetből, amelyet alkotója a következő gondolatokkal egészített ki: „Én azért ezt rajzoltam, mert nekünk, kézilabdásoknak van egy mondásunk: Csarnok: az otthonunk! Labda: a szerelmünk! Kézilabda: az életünk. Azért ezt a témát választottam, mert szeretem a smile-kat és a graffitit művészetet, mert nekem is van egy füzetem, amibe graffitit is rajzolok.” A született rajzok tehát olyan egyedi látásmódot is kifejeznek, amely játékosággal is gazdagítja alkotója szemléletét.

Csikszentmihályi Mihály szerint összességében „jó adag kíváncsiság, csodálkozás és a dolgok jellege és működése iránti érdeklődés nélkül nehéz bármilyen érdekes problémát felismerni. A tapasztalatok iránti nyitottság, a környezet eseményeit megállás nélkül feldolgozó, folyamatos figyelem nagy előnyt jelent a lehetséges újszerűségek felfedezésében. A kreatív személyek ezekkel a tulajdonságokkal a bőségesnél is bőségesebben el vannak látva.” (Csikszentmihályi, 2008, 60)

A BÁB – A BÁBOZÁS ALKOTÁST, KIBONTAKOZÁST SEGÍTŐ SZEREPE

A gyermekek körében előfordulhat mégis, hogy bár úgy érezzük, ott rejlik bennük a játékoság, támogatnánk is őket annak kifejezésében, mégis, valamilyen belső akadály megnehezíti mindezt számukra. Ilyenkor nagy segítséget nyújtanak azok az eszközök, amelyek nem a megszokott, hétköznapi módon szólíthatják meg őket, amelyek különleges bevonódási, kapcsolódási, léleklében felszabadító hatással is bírhatnak: a bábok.

Abban a csoportban, „ahol a bábok mindig a gyermekek rendelkezésére állnak és az óvónő segítségével rendszeresen báboznak, nemcsak a szerepjáték tartalma gazdagodik, hanem a gyermekek önkifejtése, aktivitása is szabadabbá válik” (Bakkay – Bagi, 1994, 93). „Egy jó bábdarabon keresztül elfojtásokat, vágyakat, indulatokat lehet kiélni; erősnek, hatalmasnak, csodálatosnak, hősnék lehet lenni; büntetni és jutalmazni lehet. S mindezt úgy, hogy a valóságban nincsenek következményei. A negatív indulatok levezetődnek, feloldás, megtisztulás jön létre. Az indulat levezetése után pozitív indítékot és problémamegoldási lehetőségeket nyújthatunk a gyermeknek a bábjátékon keresztül” (Polcz, 1966, 5).

A báb egy modell, egy megelevenedett tárgy, amely egy élőlényt helyettesít, és amelyet mozgatója kelt életre (Petzold, 1996). Ebben a mélyrehatóbb jellemzésben már megjelenik az élettel való megtöltés lélekkel való felruházás. Ez a báb azon jellegzetessége, ami alkalmassá teszi arra, hogy a gyermeki közösségben lélekben építő hatással bírjon, segítséget nyújtson a feszültség oldásában, nevelésben.

Egy élettelen tárgy képes lelket öltetni magára, megelevenedni a gyermek szeme láttára. Élőlényként viselkedik, gondolkodik, cselekszik. A báb által a lehetetlen lehetségessé válik, ezáltal a gyermeki fantáziavilágot kielégíti és érzékelhetővé teszi. Mindezeknek köszönhetően a bábjáték alkalmas az érzelmek sűrítésére, a projekciók támogatására, a közlésvágy megélésére és a pedagógiai célok megvalósításának elősegítésére: fejleszt, gyógyít, nevel (Láposi – Arany, 2013; Kádár, 2012). Bábjátéknak pedig minden olyan játékot tekintetünk, amelyben valamilyen tárgy vagy eszköz (lehet akár a kéz is) a megmozdítás eredményeképpen életre kel, kifejez valamit. Ezt a megelevenedés a bábjáték meghatározó eleme (Székely, 2006). Segítünk akár a szorongó, a közösségbeli helyét kevésbé találó gyermekek számára a bábok különleges megszólító erejével olyan társként, aki a játékosság nyelvén hív kapcsolódásra, s ezzel segíti a megnyílást.

A KREATÍV KIBONTAKOZÁS ÉRZELMI ÉS TÁRSAS PILLÉREI

„A kreativitás a maximális érzelmi egészség produktuma” (Landau, 1974, 36). A belső megszólítódásnak olyan élményét nyújtja, amely harmónia és békesség egyúttal kapaszkodó forrásává is válik az egyén számára. A kreativitás pedig ekkor egyfajta kommunikációt is jelent: az egyén állandó kapcsolatban van a külső és a belső világgal. A külvilág átélésének nyitottsága teszi lehetővé számára azt, hogy felismerje és átérezze a problémák létezését. Belső világában az ismert és az átélt között asszociációkat hoz létre, melyek elvezetnek egy újfajta megoldáshoz. „Az új felismerést, mely először csak szubjektív, az egyén ezután fordítja le objektív, a külvilág számára is érthető alakra. A külvilággal szemben a kíváncsiság és a tudásvágy teszi nyitottá” (Landau, 1974, 15).

A belső, személyes élményeknek a társak hatásával való összefűzése Erikson (1997, 2002) személyiségfejlődésről szóló elméletében is megmutatkozik. Ennek nyomán a kibontakozásra mint az egyén kezdeményezőkézségére is tekinthetünk, amely a környezetével való belülről megélt kapcsolódásának, egyúttal lelkes újító, egyedi látásmódjának kifejeződése. Ahhoz, hogy előrevívó, jövőbe tekintő módon valósulhasson meg mindez, a tervezés és a „nekigyürkőzés” élménye szükséges, amelyhez pedig nélkülözhetetlen a szabadságot adó, támogató, inspiráló környezet.

Emellett az is szükséges, hogy a személyiség fejlődésének korábbi szakaszaiban is a pozitív élményeket tudja a személy megerősíteni önmagában:

- a bizalom, a remény képességét, amelynek legfőbb forrása egy gondoskodó személy, aki valóban az egyén belső szükségleteire hangoltan törődik vele, aki fogékony az ő belső világára, szemléletére, elfogadni és megérteni igyekszik azt. Ha belső élményeire figyelni segítjük a gyermekeket magát is, ehhez csendes, megnyugtató környezetet nyújtunk az elmélyülés lehetőségével, úgy olyan benyomások, gondolati szálak is megerősödhetnek számára, amelyekre támaszkodva új alkotásokat is formálhat;

- az autonómia élményét, amely a testi funkciók uralásának, irányításának megtapasztalásával gazdagítja a felnövekvő gyermeket, s közvetetten az elengedés és a megtartás szabályozását, ezzel pedig a környezetével való kapcsolódásának irányításának élményét is gyarapítja. Mindeközben az akarat fejlődése, az önkontroll, az önuralom megszerzése, az autonómia élménye pedig egyfajta bátorságot is nyújt a gyermek számára. Értékes szerepe van a közösségének abban is, hogy az önállóság biztatása mellett fokozatosan engedje a gyermeket készségeinek kipróbálására, eközben éreztesse vele, hogy vissza is várja őt a felfedezéseinek megosztásával. Együtt örüljön vele a lelkes bátorságának, s közben védelmet is nyújtson számára. Ezekkel a lépésenkénti inspirációkkal segíthetjük szintén a lélekben való személyes gyarapodást, s ennek örömét, egyúttal az egyediség megélését a játékosság mentén is.

Mindezekkel a kezdeti élményekkel valósulhat meg tehát a kezdeményezőkézségben kifejeződő további fejlődés, amely pedig a későbbi teljesítőkézségnek, majd a serdülőkori önmagunk megtalálásának forrásává is válik. „A kreativitás talán

Marionett bábok – Benedek Elek: Az aranytollú madár meséje a Rózsapiros bábcsoport előadásában. Kép forrása: <https://www.jegy.hu/program/benedek-elek-az-aranytollu-madar-babjatek-a-rozsapiros-babcsoporttal-75789>

Részlet a Budapest Bábszínház Nyúl Péter c. előadásából Kép forrása: <https://budapestbabszinhaz.hu/eloadasok/20-nyul-peter>

legalapvetőbb feltétele az, hogy az értékelés forrása és színtere belső legyen. A kreatív személy számára az alkotás értékét nem a külvilág értékítélete – dicséret vagy kritika –, hanem a saját belső értékítélete határozza meg... az alkotást annak alapján értékeli, hogy milyen érzéseket vált ki saját magából. Ha azt érzi, hogy „ez az alkotás én magam vagyok” ...akkor ez kielégülést hoz számára” (Rogers, 2003, 440).

A gyermek akkor boldog, ha játszhat, leginkább társaságban. Meg kell ragadni minden lehetőséget arra, hogy a gyermek azt tegye, amit leginkább szeret, és ami a legjobb számára. Ehhez pedig olyan pedagógusra van szükség, aki felismeri a játék mérhetetlenül fontos szerepét, amely akár a leghatékony eszközzé is válhat a nevelési folyamatban. A gyermek természetesen a játékban tükröződik legélesebben. Itt nemcsak egyéni magatartása tárul fel, hanem sokkal inkább beállítottsága, környezetéhez való viszonya (Bagdy, é.n.).

A kreatív kibontakozásnak kedvező (bátorító) nevelők többek között a következőkkel segíthetik ennek megalapozódását: a gyermek gondolkodására koncentrálnak, az önállóságot hangsúlyozza, kíváncsi, aktívan figyel, mindent kivitelezhetőnek gondol, új ötletek kipróbálására biztatja a gyereket, elfogadja a döntéseit, utat enged érdeklődésének, segítség szüksége esetén elérhető, nyitott kérdéseket használ, értékeli a kreatív ötleteket, bátorítja a játékosságot, a tévedésekben a tanulást látja, egyenlőként bánik vele, együtt találkat a gyermekkel, részt vállal a kockázatból, valódi érdeklődést tanúsít, nem ítélg gyorsan, az eredményt illetően optimista álláspontot vesz fel.

Ehhez olyan térre van szükség, amely

- variálható elrendezésű legyen, változatos óravezetésre, egyéni, páros, kiscsoportos, csoportos és frontális munkára egyaránt alkalmas;
- a kreatív problémamegoldást, divergens gondolkozást segítő vizuális eszközök, plakátok legyenek szem előtt;
- a kíváncsiságot felkeltő könyvek, folyóiratok, tárgyak legyenek hozzáférhetők benne;
- tegye lehetővé a diákok számára az önálló kutatómunkát, egyéni kérdések megfogalmazását és feltárását, kutatócsoportok szerveződését;
- hangulatát tekintve „varázsolja” el a betérőket, szólítsa meg az egyént és engedje a kapcsolódását;
- hasznos egyfajta „probléma-poszter” és „kutatási ütemterv, eredmény” jellegű falújságot létrehozni, melyeken a diákok/tanárok kutatásra érdemes problémákat adhatnak közre, eredményeket közzétehetnek (Mező – Mező, é.n.).

A gyermekek nevelési és önkéntes életkori sajátosságai irányában értő figyelemmel kell forduljanak, s olyan támogató-lélekítő környezetet biztosítsanak számukra, amelyben legjobb képességeiket kibontakoztathatják. Mindenki más abban, hogy mely csatornán működik érzékenyebben és szorult segítségére, ám az bizonyos, hogy a gyermeki látásmód megőrzése, a játékosság meggazdagíthatja későbbi életrészeinkben is akár egyedi gondolatok születését, összefüggések észrevételét, mindez pedig a fejlődés forrása.

„Az iskola dolga, hogy megtaníttassa velünk, hogyan kell tanulni, hogy felkeltse a tudás iránti étvágyunkat, hogy tanítson minket a jól végzett munka örömeire és izgalmára, hogy megtaníttson szeretni, amit csinálunk, és hogy segítsen megtalálni azt, amit szeretünk csinálni.” (Szent-Györgyi Albert)

A tanulmány bírálati folyamaton ment keresztül.

FELHASZNÁLT IRODALOM:

- Bagdy Lászlóné (é.n.): *A játék szerepe az 1–2. osztályos gyermek életében*. Debrecen, Tanítóképző Intézet, 69–77., url: http://acta.bibl.u-szeged.hu/26151/1/modszertani_010_002_069-077.pdf (Letöltés ideje: 2023. február 10.)
- Bakay Tiborné – Bagi Rózsa (1994): *Az óvodai bábjáték*. Budapest, Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Csíkszentmihályi Mihály (2008): *Kreativitás: a flow és a felfedezés, avagy a találmányosság pszichológiája*. Budapest, Akadémiai Kiadó, ISBN: 978-963-05-8646-7.
- Czeizel Endre (2003): *Legnagyobb természeti kincsünk: a tehetség*. In: Fizikai Szemle, 11. sz. 398. <https://epa.oszk.hu/00300/00342/00165/czeizel0311.html> (Letöltés ideje: 2023. február 10.)
- Erik H. Erikson (2002): *Gyermekkor és társadalom*. Budapest, Osiris Kiadó, ISBN: 963-389-308-9.
- Erik H. Erikson (1997): *Az emberi életciklus*. In: Bernáth László – Solymosi Katalin (szerk.): *Fejlődéslélektani olvasókönyv*. Budapest, Tertia Kiadó, 27–42., ISBN: 963-851-298-9.
- Fodor László (2007): *A kreatív személyiség*. In: *Magiszter*, http://epa.niif.hu/03900/03976/00043/pdf/EPA03976_magiszter_2007_02_03.pdf (Letöltés ideje: 2023. február 10.)
- Gyarmathy Éva (2007): *A tehetség – háttere és gondozásának gyakorlata*. Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, ISBN: 978-963-463-908-4.
- Kádár Annamária (2012): *Mesepszichológia – Az érzelmi intelligencia fejlesztése gyermekkorban*. Budapest, Kulcslyuk Kiadó, ISBN: 978-963-89419-6-1.
- Kodály Zoltán (1929): *Gyermekkarok*.
- Landau, Erika (1974): *A kreativitás pszichológiája*. Budapest, Tankönyvkiadó, ISBN: 963-17-0450-5.
- Láposi Terka – Arany Erzsébet (2013): *Módszertani segédlet a bábjáték és a bábkészítés tárgyak tanításához*. In: Kaposi László (szerk.): *Módszertani segédlet a bábjáték és a bábkészítés, valamint a dráma és színjáték tárgyak tanításához*. OFI. http://ofi.hu/sites/default/files/ofipast/2013/11/szin_bab_modszertani_segedlet.pdf (Letöltés ideje: 2023. február 10.)
- Mező Ferenc – Mező Katalin (é.n.): *A kreativitás és fejlesztése*. <https://docplayer.hu/14964297-A-kreativitas-es-fejlesztese.html> (Letöltés ideje: 2023. február 10.)
- Nagy Jenőné (1996): *Óvodai nevelés a művészetek eszközeivel. Alternatív program*. Url: http://www.gyakorloovi-suli.hu/docs/nevelési_programok/muveszeti_program.pdf (Letöltés ideje: 2023. február 10.)
- Petzold, Hilarion G. (1996): *Gyermek-pszichoterápia*. Budapest, Osiris Kiadó, ISBN: 963-379-228-2.
- Polcz Alaine (1966): *Bábjáték és pszichológia*. Budapest, Népművelési Propaganda Iroda.
- Rogers, R. Carl (2003): *Valakivé válni*. Budapest, Edge 2000 Kft., ISBN: 963-210-401-3.
- Szabó Zsuzsa (2019, szerk.): *A tehetség kézikönyve*. Budapest, Magyar Tehetségsegítő Szervezetek Szövetsége, ISBN: 978-615-00-6636-3, url: https://tehetseg.hu/sites/default/files/kezikonyv/nk_mind_0.pdf (Letöltés ideje: 2023. február 10.)
- Székely Andrea (2006): *Bábjáték. A világ befogadásának elérhetősége 3*. Budapest, sulinova Közoktatás-fejlesztési és Pedagógus-továbbképzési Kht.